

**ДЖЕРЕЛА ПРО ХАРАКТЕР, ОСОБЛИВОСТІ ТА ТИПОЛОГІЮ
ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ІСПАНСЬКОГО ФРАНКІСТСЬКОГО
РЕЖИМУ (1939 – 1975 РР.)**

Майже 40-річна історія франкізму, яка припинила своє існування зі смертю свого фундатора Ф.Франко у 1975 році, залишається найбільш дебатованою і найменш з'ясованою у світовій іспаністиці щодо типологічних характеристик. Розмаїття наукових підходів віддзеркалюють загалом дві полярні точки зору: перша постулює франкізм як фашистсько-тоталітарну диктатуру; друга – як авторитарну, політичну систему.¹

Значний поступ у поки-що далекій від консенсусного розв'язання проблематиці франкізму забезпечить, на нашу думку, комплексний аналіз базових документальних матеріалів та джерел про генезу, становлення, внутрішній розвиток та еволюцію системи, створеної іспанським генералом. До того ж 60-річчя завершення громадянської війни, відзначене в Королівстві Іспанія публікацією низки фундаментальних збірок документів і матеріалів, укомплектованих з юридично-правових актів, декретів та законів, текстів, декларацій, програм, виступів, статистичних даних тощо.² Це передовсім дозволить, по-перше, концептуально осмислити чи переглянути оцінки внутрішньополітичного розвитку франкістської Іспанії протягом 1939-1975 рр.; по-друге, докладно вивчити стратегію і практику, причини еволюції та особливості матеріалізації франкізму на різних етапах розвитку; по-третє, спростувати тезу про фашистський характер режиму і з'ясувати його історичну роль. До того ж необхідно наголосити на тому, що у вітчизняній іспаністиці це перша спроба комплексного аналізу оригінальних джерел та документів франкістської доби.

Матеріали обох вище названих збірок, як і виданих раніше³, укладені за проблемно-хронологічним принципом і таким чином репрезентують провідні напрямки внутрішньополітичної діяльності франкізму. Наприклад, джерела “Textos y documentos” скомпоновані у наступних рубриках: формування персональної влади генерала Ф.Франко; політичний та адміністративний устрій та уніфікація системи; розвиток економіки від автаркії до десарролізму; церква та режим; реставрація монархії; діяльність режиму на міжнародній арені. Збірка, укладена А.Х. Санчесом Наварро, носить синтезований та комплексний характер, оскільки, крім джерел епохи франкізму, вміщує широкий спектр різноманітних документальних матеріалів постфранкістських років.⁴

Досліджувані документальні збірки прислужаться нам у проблематиці періодизації внутрішньої політики франкістської держави, її критеріїв та фактологічного наповнення. Х.М. Сабін Родрігес наголошує у передмові на тому, що липневе повстання військових 1936 року припинило демократизацію іспанського суспільства і упродовж наступних 3-х років на Піренях існувало дві держави: республіканська Іспанія, на території якої фактично було знищено всю систему республіканського державного правління, національна Іспанія, легітимність якої базувалася на досягненні військових перемог і на території якої створювалася нова система державного ладу авторитарно-традиціоналістського спрямування. Іспанський дослідник правомірно пропонує виділити 1936-1939 роки громадянської війни в окремий відтинок іспанської історії, а по завершенні громадянського конфлікту виділяє у франкізмі три окремих періоди: 1) 1939-1950 рр. – роки Другої світової війни та інституційного становлення нової держави; 2) 1951-1960 рр. – період внутрішньої стабілізації та поступової інтеграції у західний світ; 3) на 1961-1975 рр. припадає завершення конституювання держави десарролізму та демократичної еволюції франкізму.⁵

Система каудилізму (персоніфікація влади) при франкізмі є, за твердженням зарубіжних іспаністів, найсуперечливішою і неадекватною тодішнім і сучасним юридично-правовим нормам. Аналіз низки франкістських декретів та законів (“Про Хунту національної оборони”, “Про Статут ФЕТ і ХОНС”, “Про спадкування посади глави держави”, “Про

принципи Національного руху”, “Органічний закон держави 1967 року” тощо) дозволяє з’ясувати причини та юридичний бік владних повноважень іспанського каудильйо. Процес перебирання генералом Франко абсолютної влади засадничо зініціював Декрет про створення Хунти національної оборони від 29 вересня 1936 року, який виділяє головну причину одноосібної влади генерала, а саме: досягнення військової перемоги у громадянському протистоянні. Наступні, вищеперераховані декрети і закони передавали генералісімусові “верховну владу і право видавати юридичні постанови загального характеру (без згоди кортесів, але за схвалення уряду); визначалися джерела абсолютної влади (військова перемога, порятунок єдиної і нової Іспанії, “хрестовий похід”) та встановлювалася відповідальність глави держави тільки перед Богом та Історією; Франко отримав право назвати спадкоємця іспанської корони; глава держави персоніфікувався як “верховний представник нації, який уособлював національний суверенітет, здійснював верховну політичну і адміністративну владу в країні”.⁶

Отже, аналіз юридично-правових матеріалів дозволяє констатувати, що, попри “юридичну невідповідність”, система каудильйо створила тверді гарантії перемоги у громадянській війні, об’єднання та консолідацію іспанців, збереження стабільності і поступального розвитку; вона віддзеркалювала персоніфікованість франкістської диктатури, яка базувалася на авторитеті харизматичного лідера.

Наступна група документів (закони, тексти, звернення, промови, листи) стосується процесу державного будівництва франкістського режиму, принципів та особливостей функціонування центральних та місцевих органів влади. Матеріали засвідчують, що для тимчасового управління підвладними територіями було створено у 1936 р. Державно-адміністративну Хунту, яка складалася з Генерального секретаріату глави держави, Генерального уряду, Генерального секретаріату закордонних справ. Хунта складалася з семи міністерств (комісій): фінансів, юстиції, промисловості, торгівлі і постачання, сільського господарства, праці, культури і освіти, громадських робіт і комунікацій. Вона координувала діяльність губернаторів, провінційних та муніципальних управлінських комісій, які склалися з виборних представників різних галузей. За своїми якостями представники місцевих органів влади мали відповідати наступними критеріям: професіоналізм, аполітизм, патріотизм. Декрет від 30 жовтня 1937 року роз’яснював, що до муніципальних комісій обираються найбільш сумлінні платники податків, високоморальні, з бездоганною поведінкою люди (окрім прихильників Народного Фронту). Весною 1939 року Хунту було реорганізовано в постійнодіючий уряд, функції голови якого з 1973 року незмінно виконував Ф. Франко, будучи водночас главою держави.⁷ Документи дозволяють простежити поіменно склад урядів, їхні програми, як, наприклад, останнього франкістського уряду, очолюваного Карлосом Аріасом Наварро.⁸ Інституційна новація 1939-1945 років полягала насамперед у відновленні діяльності кортесів і запровадженні корпоративного принципу при формуванні представницьких центральних та місцевих органів влади. Аналіз закону “Про іспанські кортеси” від 17 липня 1942 року засвідчує квоту призначуваних прокурадорес (депутатів) та обраних від імені промислових, сільськогосподарських, комерційних, мілітарних, мистецьких, культурно-освітніх корпорацій; прерогативи та повноваження кортесів тощо.⁹

Цікавим з точки зору визначення державного статусу Іспанії є “Закон про спадкоємність посади глави держави” (1947 рік), перша стаття якого проголошувала: “Іспанія як політичне ціле є католицькою, соціальною і представницькою державою, яка у відповідності зі своєю традицією проголошує себе конституційною як королівство”. Водночас друга стаття цього закону залишала за каудильйо пожиттєве керівництво державою, право призначати спадкоємця корони, як і право виводити з числа претендентів на королівський престол осіб, не здатних на його думку керувати державою; створення нових органів влади: Ради королівства та Ради регентства. Маємо також можливість ознайомитися з текстами листів, зверненнями, промовами молодого Хуана Карлоса Бурбонського, майбутнього короля Іспанії.¹⁰

Вивчення матеріалів та документів збірок, укладачами яких є Родрігес Сабін Х.М. та Наварро Санчес А.Х., переконує в тому, що у франкістській державі, попри відсутність єдиного основного закону, діяло сім законів (органічних), які мали конституційний характер. Так, наприклад, “Хартія праці” (1938 р.) регулювала трудові відносини, організацію та принципи діяльності професійних спілок. Хартія складається з преамбули і 16 статей, серед яких такі: держава і праця; оплата працівникам, підтримка ремісничого виробництва і увага сільськогосподарським робітникам; утворення магістратури праці; функціонування капіталів та організація підприємств; організація кредитів; соціальне забезпечення; національне виробництво і приватна ініціатива; приватна власність і визнання родини в якості головного осередку суспільства; організація національних профспілок (вертикальні профспілки), охорона праці. Риторика “Хартії праці”, як дозволяє стверджувати її детальний аналіз, поєднувала фалангістські та традиціоналістсько-католицькі гасла. Іспанська модель організації профспілок, на відміну від італійської корпоративної, ґрунтувалася на єдиних і вертикальних профспілках, які надихалися принципами “єдності, всезагальності і ієрархії” (розділ XIII, §1). Так само за концепцією “Хартії” праця оголошувалася соціальним обов’язком, держава захищала розвиток ремісництва і брала на себе соціальне забезпечення працівників. Натомість будь-які індивідуальні чи колективні виступи проти нормального функціонування виробництва кваліфікувалися, за “Хартією”, “злочином, який наносив шкоду Батьківщині”.¹¹

Основні громадянські права та обов’язки іспанців знайшли своє законодавче закріплення в конституційному Законі “Хартії іспанців” (1945 рік).

У преамбулі “Хартії іспанців” проголошувалися “недоторканість і свобода особи”, визначалося, що людина має “обов’язки і права, здійснення яких гарантується в порядку загального блага”. Серед обов’язків, що перераховувалися у першому розділі “Хартії”, іспанським громадянам належало “вірні служити Вітчизні, голові держави і кортиса законам”. Закон також гарантував іспанцям спільні із західними демократіями: права на повагу особистості та сімейну честь, на виховання й освіту, участь у державному управлінні, вільного вибору місця проживання в межах національної території, свободу листування, слова, зборів, об’єднань. Кожен іспанець, зазначалося в статті 12, може вільно висловлювати свої думки, якщо вони не суперечитимуть основним принципам держави, не будуть спрямовані проти духовної, національної та соціальної єдності країни. Водночас стаття 25 надавала право державі, при потребі, тимчасово призупиняти дію цих статей, так само як кожен іспанець міг бути затриманий без санкції суду на 72 години. “Хартія іспанців” стверджувала, що сповідування католицизму, який є релігією іспанської держави, користується її офіційним заступництвом.

Згідно з даним законом іспанці мали право на працю та її справедливу винагороду, яка забезпечить добробут і моральний спосіб життя; визнавалося також право на допомогу в старості, на випадок смерті, хвороби, пологів, травми на виробництві, при інвалідності та безробітті. Держава зобов’язувалася піклуватися про народні таланти, щоб кожен з них не загинув через брак матеріальних засобів. “Хартія” характеризувала режим як державу органічної демократії, що об’єднує всі політичні асоціації та групи; має представництво “природних джерел” – соціальних та професійних груп, муніципалітетів, громад, родин.¹²

В світовій іспаністиці триває серйозна полеміка з приводу ідеологічного спрямування франкістської держави, зокрема ролі, місця, впливу фалангізму та католицизму на формування світоглядних засад франкізму і його фундатора.

Цінну і особливу групу документальних джерел в цьому контексті складають, поряд з вказаними збірками, промови, виступи, заяви, звернення, інтерв’ю, кореспонденція, стенограми бесід глави Іспанської держави Ф.Франко¹³ та мемуаристика¹⁴. Передовсім зазначимо, що аналіз текстів, стенограм, промов, заяв, інтерв’ю позбавляють нас доказів стверджувати про особисті переконання і сповідування Ф.Франком фашистської чи націонал-соціалістичної ідеології. Промови каудильйо характеризуються різними

історичними ремінісценціями, екскурсами в минуле та паралелями, пафосом та героїзацією іспанського буття, еkleктикою. Вони є осучасненою версією традиційної іспанської ідеології, тобто католицького традиціоналізму.

Різноманітний спектр документальних джерел (органічні закони, папські послання кардинала Іспанії, листи та телеграми глав Ватикану, угода від 1941 року та конкордат 1953 року з Ватиканом, виступи та програмні заяви опусдеїстів) засвідчують, що підмурком, на якому формувалася ідеологія франкізму, був католицизм та його вчення. Католицька церква освятила повстання військових і назвала його “хрестовим походом” за Бога та Іспанію, а режим кваліфікувала як “католицьку державу”, соціальну політику якої надихало вчення католицької церкви.¹⁵ У травні 1937 року 900 іспанських єпископів підписали до світової громадськості колективного листа, маючи на меті спростувати поширювану тенденційну інформацію про нібито фашистський характер повстання. Підписанти підтверджували “легітимність справи повсталих та її характер крестовий в захист християнської релігії й цивілізації”¹⁶

Документи підтверджують потужний “процес рехристиянізації Іспанії”. Сам каудильйо підкреслював повсякчас, що рух, ним очолюваний, є “національним”, “іспанським”, “католицьким”. Найперше франкізм скасував республіканське атеїстичне законодавство. Державотворення режиму мало відкритий конфесійний характер. Це засвідчують основні закони: “Хартія праці” (1938), “Хартія іспанців” (1945), “Закон про спадкоємність посади голови держави” (1947) та інші. У відання церкви було передано освіту, виховання; церковні свята отримали державний статус. Представники церкви призначались радниками міністерств різних державних установ, капеланами у збройних силах тощо. Костел отримав виняткові права у матрімоніальних справах.¹⁷

Окрім виняткового статусу та ролі католицької церкви та її вчення, франкістська держава активно використовувала такі ідеологічні постулати як націоналізм, антикомунізм, антилібералізм, іспанідад тощо.¹⁸

Отже, об’єктивне і всебічне вивчення внутрішньої політики франкістського Іспанії 1939-1975 років забезпечене широким і різноманітним спектром документальних джерел та матеріалів. Їх аналіз дає підставу стверджувати, що франкістська державність була віддзеркаленням тодішньої політичної та економічної ситуації в Іспанії, вона вибудовувалась на принципах каудильїзму та авторитаризму як провідних елементах іспанської політичної культури та психології, які закорінені в іспанській минувшині, опиралися на традиційні соціальні структури, для неї характерні “обмежений” плюралізм, перебирання авторитарною владою законодавчих функцій, відсутність чітко розробленої, єдиної ідеології, що закликає до тотальної перебудови суспільства, натомість використання традиційних національних ідейних та моральних цінностей, католицизму та його вчення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Див.: Vilar S., Cierva R. de la. Pro y contra Franco. – Barcelona, 1985; Tusell Javier. La Espana de Franco. El poder, la oposicion y la politica exterior durante el franquismo. – Madrid, 1989; Престон Пол. Франко. – М., 1999; Payne Stanley G. El regimen de Franco. 1939-1975. – Madrid, 1987; Delgado Garcia Jose Luis, Fusi Pablo Juan, Santos Julia, Malefakis Edward, Payne Stanley G. Franquismo. El Juicio de la historia. – Madrid, 2000. – 295 p.; Santander Carlos Fernandez. La Dictadura de Franco. Ideologia, personajes, metodos. – Sada-A. Coruna, 2002; Потапов Н.Н. Характеристика режима Франко в западной литературе // Вопросы истории. – 2002. – №4. – С.169-177; Valverde Zabra Jose. El sistema politico en las decadas de Franco. – Madrid, 2004; 2. Rodrigues Sabin Jose Manuel. La Dictadura franquista (1936-1975). Textos y documentos. – Madrid, 1997. – 450 p. (далі - Textos y documentos); 3. La Espana franquista en sus documentos. (La Posguerra Espanola en sus documentos). / Fernando Diaz-Plaja. – Barcelona, 1976. – 618 p.; 4. Navarro Sanches Angel J. La transicion en sus documentos. – Madrid, 1998. – 661 p.; 5. Textos y documentos, - P.7-12; 6. Textos y documentos. – P. 13, 21-23; Navarro Sanches Angel J. La transicion en sus documentos. – P. 32, 89-107; 7. Textos y documentos. – P. 43, 57-61; 8. Navarro Sanches Angel J. La transicion en sus documentos, P. 107-117; 9. Textos y documentos, P.85-92; 10. Там само, P. 96-99, 355-396; 11. Там само, P. 47-48; 12. Navarro Sanches Angel J. La transicion en sus documentos, P. 93-94; Textos y documentos, P.92-96; 13. Franco. Textos de doctrina politica. Palabras y escritos qe 1945 a 1950. – Madrid, 1951. – 376 P.; Documentos ineditos para la

historia del Generalísimo Franco. – Madrid, 1994. – 751 P.; Franco Bahamonde F. Pensamiento político de un General Franco. Vol. I-IV. – Pontevedre, 1995. – 1348 P.; 14. Franco Pilar. Nosotros, los Franco. – Barcelona, 1980. – 287 P.; Gil Vicente. Cuarenta años junto a Franco. – Barcelona, 1981. – 457 P.; Salgado-Araujo Franco F. Mi vida junto a Franco. – Barcelona, 1977. – 403 P.; Його ж. Mis conversaciones privadas con Franco. – Barcelona, 1976. – 565 P.; 15. Textos y documentos, P.280; 16. Там само, P. 281-282, 289; 17. Franco Salgado-Araujo F. Mi vida junto a Franco, P. 165, 170-172; Textos y documentos, P. 303, 330-331, 334-337, 339-343; 18. Fernandez Carlos. La Dictadura de Franco. Ideología, personajes, métodos. – Saba. – A.Coruna, 2002, P. 31-36.

В.Ю Годлевська

КОНСТИТУЦІЯ ІСПАНІЇ 1978 РОКУ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЗМІЦНЕННЯ ДЕМОКРАТІЇ

Авторитарний режим, встановлений в Іспанії генералом Ф.Франко Баамонде, в результаті громадянської війни 1936-1939рр. був ліквідований в кінці 70-х рр. мирним шляхом, через послідовну систему угод, пактів, компромісів, укладених між різними політичними силами країни.

Важливим етапом в боротьбі за демократичні перетворення стало прийняття нової Конституції країни в грудні 1978 р., яка забезпечила стабільність демократичного режиму і виступила фундаментом політичного порядку та громадянського миру.

Процес розробки нової конституції та її сутність є ґрунтовно досліджуваний у зарубіжній науці. Серед останніх наукових досліджень, в яких увага приділяється вивченню цього питання, необхідно виділити праці іспанських науковців Р. Бланко Вальдеса, Р.Котарело, Х.Паніагуа Сото, Х.Наварро Естебана, А.Сото, Ч.Пауела, Х.Туссея.¹ Аналізу іспанської конституції присвячені також праці російських дослідників В.В.Калініна, А.І.Ландабасо, А.Орлова та українських Ю.Г.Беловолова, Т. Титаренко.² Більшість науковців одностайні в тому, що прийняття Основного закону завершило етап встановлення демократії в Іспанії, після чого розпочався етап її консолідації.

Конституційний процес відіграє суттєву роль у становленні нових демократій, тому евристична цінність даної статті та її наукова новизна полягають у спробі теоретичного перенесення досвіду розбудови демократії в Іспанії до умов сучасної України та теоретичному прирошуванні матеріалу з вказаної проблеми. Досвід Іспанії може бути корисним для подолання труднощів соціально-політичного життя молодій українській державі, яка теж торує свій шлях до демократії.

Після прийняття політичної реформи в листопаді 1976 р., проведення на її основі перших демократичних парламентських виборів у червні 1977 р., підписання в жовтні 1977 р. угоди (пакту Монклоа) між провідними політичними силами Іспанії щодо врегулювання нестабільності в економічній сфері, постала можливість розробки та прийняття Основного закону, який повинен був створити юридичну базу для подальшої демократичної перебудови іспанського суспільства.

Необхідність розробки нової Конституції усвідомлювали всі політичні сили Іспанії як ті, що виступали за демократичне оновлення країни, так і ті, що прагнули зберегти старі порядки, оскільки створені за часів франкізму “основні” закони вже не відображали нову політичну реальність.

Процес розробки Основного закону являв собою „політичний діалог”, який тривав 15 місяців (з червня 1977р. по грудень 1978р.). З цією метою Конгресом депутатів (нижня палата Генеральних Кортесів) була утворена спеціальна Конституційна комісія, склад якої був ухвалений 25 липня 1977р. До комісії увійшли 36 депутатів, з яких 17 представляли урядову партію Союз демократичного центру (СДЦ), 13 – Іспанську соціалістичну робітничу партію (ІСРП), по 2 – Комуністичну партію Іспанії (КПІ) і праву партію Народний альянс (НА), по 1 – баскські та каталонські регіональні угруповання. Таке представництво партій відображало співвідношення депутатських мандатів, отриманих кожною з цих партій на